
P r i n o s i

UDK: 929 Cortes, H. : 82-992 970 "1520/1521"

Pregledni članak

Primljeno 9/98

PUTOPIŠ KONKVISTADORA, ENGLJSKE ŠPIJUNAŽE I NJIHOV ODNOS PREMA POLITIČKOM ANIMIZMU

Ivan Pederin, Split

Sažetak

Ovaj rad je prikaz i analiza putopisa koji su nastali u vrijeme španjolskog osvajanja Meksika. Cortés je u suvremenoj znanosti prošao kao razbojnik zahvaljujući Voltaireu. Ova analiza međutim pokazuje da je on bio sposoban upavitelj, političar, vojskovođa, a napokon i misionar, koji je s carem Moctezumom vodio duge teološke razgovore. No teologija je za nj bila pretežito politički čimbenik. Rad pokazuje k tome da su pokorena indijanska plemena dočekala Španjolce kao osloboditelje, toliko im je težak bio Aztečki jaram, te su se rado obraćala na kršćanstvo.

Hernán Cortés rodio se u Medellinu (Badajoz) 1485. a umro je u Castelleja de la Cuesta (Sevilla) 2. prosinca 1547. Godine 1504. kad mu je bilo samo 19 godina, ukrcao se na brod koji je plovio u Indiju, a 1511. sudjelovao je u pohodu Diega Velázqueza koji je osvojio Kubu, stekao je njegovo povjerenje i postao njegovim tajnikom. No to prijateljstvo nije dugo trajalo, brzo je počelo suparništvo između ove dvojice, pa mu je zavidni Velázquez podvaljivao jer nije želio da Cortés osvoji Meksiko. Velázquez, međutim nije u tome uspio i Cortés je otplovio u Meksiko s 11 brodova, 500 vojnika i 100 mornara godine 1519. Na meksičkoj obali osnovao je grad Veracruz i potopio brodove da se ne bi vratili oni koji su smatrali da pohod na Meksiko ne obećava uspjeha. Cortés je krenuo na Meksiko i tamo ga je primio car Moctezuma. On je cara zarobio; morao je istodobno voditi računa o ekspediciji koju je poslao njegov suparnik Velázquez i ugušiti ustanak Azteka; tek onda je osvojio vlast u Meksiku. Karlo V. ga je primio u audijenciju, a Cortés je išao k njemu da se opravda od

spočitavanja i kleveta koje su Karlu stizale. Karlo V. dao mu je naslov markiza del Valle de Oaxaca, pa se Cortés vratio u Meksiko, ali više nije mogao vladati kao prije pa se vratio u Španjolsku.

To bi ukratko bio životopis jedne od najsjajnijih i najosporavanijih ličnosti povijesti uopće i prikaz osvajanja Meksika, čime se ovdje nećemo baviti jer je to već poznato. Mi se u ovom radu i ne bavimo osvajanjem Amerike, nego putopisima i opisima tog osvajanja, njihovim književnim svojstvima, njihovom ulogom i susretom kršćanstva s animizmom, koji je u Meksiku i Peruu bio politički, a to će reći politički sustav i struktura vlasti u ova dva carstva. No polemika judeokršćanstva s animizmom nije ništa novo. Stari Zavjet nije samo Božja Objava, nego i povijest neprestanih apostazija mnogih Židova iz redova izabranog naroda. I kršćanstvo je polemika s animizmom, odnosno gentilizmom, kako se animizam nazivao u toj polemici, odnosno poganstvom. Apostol Pavao prvi se put sukobio s animizmom u Efezu, gdje je spalio čarobnjačke knjige, a morao je ući u raspru sa sljedbenicima boginje Dijane iz Efeza. (*Paulus Ephesi moratur XIX*). Polemika kršćanstva s poganskim Rimom čita se u djelu crkvenog oca Augustina *De Civitate Dei*, a potom u *Contra Gentiles* svetoga Tome Akvinskoga. Ova polemika nastavila se sa zabranama čaranja i praznovjerica, te sa spaljivanjem vještica u srednjem vijeku, a oživjela je kad su moreplovci i konkvistadori došli u sukob s animizmom kao vjerskim i političkim čimbenikom što je, kako naprijed vidjesmo, izazvalo bučne polemike među španjolskim bogoslovima. Pitanje koje se sada postavlja jest da li je animizam, koji se održao još samo u dubinama prašuma porječja rijeke Amazonije i u pustinjama Australije, zaboravljena epizoda u povijesti ili je to stalna orijentacija ljudskog duha.

O osvajanju Meksika i Perua danas imamo mnogobrojne putopise, od kojih je većina tiskana u novije i najnovije doba. Primarni putopis su Cortésova pisma napisana Karlu V., koja se danas čuvaju u austrijskoj Nacionalnoj knjižnici. Autograf prvog pisma je izgubljen, ali je poznato pismo poslano od vlasti u Veracruzu - *Justicia y regimiento de la Rica Villa de la Veracruz* dana 10. srpnja 1519. Prva tri pisma izdao je González de la Barca u *Historiadores primitivos de las Indias occidentales* (1749.), a ona se čitaju i kod Lorenzana (F. A.) *Historia de Nueva España escrita por su esclarecido conquistador, Hernán Cortés* (1770.) pa kod Pascuala de Gayangosa *Cartas y relaciones de Hernán Cortés al Emperador Carlos V, colegiados e ilustrados* (Paris, 1868.); onda je isti Gayangos izdao u Hakluyt Society *The Fifth Letter of Hernán Cortés to the Emperor Charles V.* nel 1868. Poznata su izdanja ovih pisama u Sevilli 1522., u Zaragozazi 1523., pa na francuskom u Antwerpenu 1522, na

flamanskom 1523., na latinskom u Nürnbergu 1524., u Kölnu 1532., u Mlecima 1524., pa na njemačkom u Augsburgu.¹ S ovoliko izdanja ova su pisma prema tome jedan od temelja europskog mentaliteta.²

U prvom pismu upućenom kraljici Ivani i caru i kralju Karlu on je najprije opisao svoje odnose s Velázquezom u pitanjima Meksika. Kao spretan dvorjanin, on nije spomenuo suparništvo s njim, ali je istaknuo da je Meksiko zemlja vrlo bogata zlatom.³ Potom je izvijestio o svojim razgovorima s indijanskim poglavcima kojima se predstavio kao kapetan slavnog cara Karla koji je došao da ih obrati na kršćanstvo, što otkriva feudalni mentalitet ovog konkvistadora. On je bio tip štitonoše, vjerni vazal, koji je išao za tim da se uspne do časti namjesnika ili potkralja, ali otkriva i drugo vrlo važno pitanje, a to je obraćenje Indijanaca i propovijedanje Evanđelja. Cortés je opisao i prvi sukob s urođenicima. Ova ekspedicija bila je dakle pitanje doba ve zлата, ratno i vjersko pitanje. Cortés je imao u vidu i naseljavanje Meksika, pa ga je opisao kao vrlo plodnu zemlju, a potom je opisao mjesne knezove, njihovo oružje, odjeću i nakit. Opisao je vjeru i kumire kojima su se žrtvovali ljudi i žene. Ovima su živima vađena srca iz grudi u tim *džamijama*, kako je njihove hramove nazivao Cortés.

U drugom pismu opisao je sukobe s urođenicima nakon kojih su se neki od njih podvrgli kralju. Opisao je političko uređenje koje je u mjesnim prilikama bilo donekle republikansko i moglo je podsjetiti na ustroj Mletaka, Genove ili Pise. No na vrhu političke piramide stajao je car Muctezuma (ovako piše Cortés). Potom je pisao o rudnicima zлата, o prvoj audijenciji kod Moctezume kojemu je dao razumjeti da španjolsi kralj treba vrlo mnogo zлата, opisao je hramove u carevoj rezidenciji, kumire u hramovima i ljudske žrtve i dodao da su ovi urođenci svi barbari jer ne poznaju Boga. On nije nimalo izmijenio svoje mišljenje o njima kad je opisao sjaj carskih vrtova. Cortés nije imao dobro obrazovanje, ali su ga se ipak dojmili ovi hramovi, palače i carski perivoji, no nije se s njima oduševio kao putnici koji su od kraja XVI. st. putovali po Italiji.⁴ Potom je Cortés

¹ *Cronicas indigenas, Visión de los vencidos*, Edición de Miguel León-Portilla, Historia 16. Madrid, 1985. Introcucción, p. 17-18.

² Služio sam se izdanjem Espasa Calpe, *Cartas de relación de la conquista de México*, Madrid, 1970.

³ Američko zlato i srebro iz temelja je potreslo europski bankarski sustav, vidi Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva*, Split, 1996.

⁴ Kao Fynes Morryson koji je izvijestio o Michelangelu godine 1617. u: *An Itinerary (...) containing his ten years of travel (...) London*, John Bale, 1617. vidi i *The Fatal Gift of Beauty: British Travellers, An Annotated Anthology*, Ed. by Manfred Pfister, Amsterdam, Atlanta, GA 1996. 4. 2. Arts and Learning, p.163ff.

opisao borbe naglašavajući hrabrost Španjolaca i njegov stil malo pomalo postaje trijumfalističan, no trijumf Svetog veličanstva - *Sacra Majestad* - zahvaljuje se milosti Božjoj. U četvrtom pismu opisao je pobune podjarmljenih urođenika i sebe kako guši te pobune bez krvi. Ovdje se Cortés pokazuje spretnim političarem. Opisao je kako je dao sagraditi brodove, daljnja otkrića, obraćenja Indijanaca, pa je savjetovao kralju da u Meksiko pošalje redovnike, franjevce i dominikance, biskupe i prelate da osnuju samostane i biskupije. Bilo je jasno da je za Cortésa religija bila pitanje političkog uređenja, kao što je ona to bila i za Mojsija i Muhameda. No, potonja su dvojica istodobno bili svjetovni knezovi, prvosvećenici i vojskovođe, a imali su i mnogo življi odnos prema vječnosti. Prema kršćanskom nauku *Epistola Beati Petri Apostoli, De Officiis Christianorum (2,18)*, prvi su kršćani morali uvijek slušati knezove jer je njihova vlast uvijek bila od Boga. Europska država, međutim nije bila božanskog porijekla, već je vodila svoje porijeklo od poganskog Rima i isto tako poganskih Merovinga. Cortés je ustao protiv poroka svećenika, bojeći se da bi ti poroci mogli otežati širenje kršćanstva među urođenicima, a ne iz čudorednih razloga. Cortés je bio političar, a religija je za nj bila samo oruđe političkog ustroja koje će mu omogućiti vršenje vlasti u osvojenom Meksiku. U petom pismu on je opisao svoja putovanja u pokrajinama gdje je često razarao likove kumira i tumačio urođenicima da postoji samo jedan svemogući Bog. Tu se Cortés pojavljuje kao misionar. Pisao je o financijama i upravljanju novcem u tim pokrajinama. Na kraju donosi i nekoliko anegdota sa svojih putovanja po pokrajinama, jedan slučaj gdje su ga pokušali ubiti i sl. Mnogo prostora posvetio je vijestima o zlatu i srebru koje se tamo nalazilo, a on ga je pljačkao i slao kruni.

U pismima Karlu V. Cortés se ne predstavlja kao znatna ličnost, a još manje slavni životopisni mit koji se stoljećima širio po svoj Europi, sve ako je za njim išao i negativni mit o Cortésu kao razbojnika koji je opljačkao Meksiko, smijenio cara i dao ga ubiti, čime je zapravo zaslužio vješala. Cortés je u svojim pismima caru skromni vazal pun poštovanja, koji oprezno nastoji održati točni hijerhijski razmak. Pa ipak, važnost osvajanja novoga kraljevstva bogatog zlatom učinila je da je on postao potkraljem (točno *governador i capitán general de la nueva España*). Tu se javlja nov tip pisma, koje nije više učiteljska apostolska poslanica (od grčkog επιστολη, što znači naredba upućena nekoj udaljenoj jedinici vojske) ranokršćanskoj zajednici, nisu pisma Plinija Mlađega koja su prividno osobna pisma, a zapravo su pisma kojim se puku prikazuje način života rimskih patricija. Ova pisma razlikuju se i od papinskih bula koje sadrže mnogobrojne diplomatske pojedinosti i zanim-

ljivosti. Cortésova pisma ne daju potpunu sliku onoga što se dogodilo, a ne prikazuju ni Meksiko kao zemlju jer on želi mnogo toga sačuvati u tajnosti pa zbog toga kralju daje umirujuću sliku svojeg osvajanja u kojoj nisu sadržani problemi ni pitanja. Pismo je međutim državna tajna koju Cortés dijeli jedino s kraljem i ta činjenica ovom konkvistadoru daje važnost i visok položaj. Cortés piše ova pisma manje da informira kralja, a više da stekne njegovo povjerenje i time sačuva svoje mjesto potkralja u Meksiku. Draž ovih pisama je neočekivano i naglo povećanje stupnja javnosti koje se postiže tiskom.

U ovom pismu ipak djeluje španjolska književna tradicija koju je Cortés poznao jer je dvije godine studirao u Salamanki. Slika koju daje o sebi u svojim pismima odgovara slici Cida u anonimnom *Cantar del mio Cid* (oko godine 1140.). To je slika vjernog vazala s preciznim hijerarhijskim osjećajem koji pobjeđuje Arape zahvaljujući svojoj vjernosti i Božjoj pomoći. Rezultat njegove pobjede je bogat ratni plijen, a taj plijen nisu ovce ni zemlja, nego zlato i samo zlato.⁵ Slika koju Cortés daje o samome sebi potječe iz njegovog čitanja *Cantar del mio Cid* i njegove identifikacije s Cidom.

Ove činjenice i nepotpuna slika Meksika pobudile su vjerojatno Bernala Diaza del Castilla da napiše svoju *Historia verdadera de la conquista de la nueva España*.⁶ Riječ *historia* naglašava znatnost čimbenika koji se time uzdižu do povijesnih čimbenika, što putopisu konkviste daje bliskost povjesnici i kronici. Riječ *verdadera* - istinita, sadrži kritiku Cortésovih pisama koja nisu dala zaokruženu sliku Meksika, a ni osvajanja Meksika. I napokon, riječ *Nueva España* jača značenje ovog otkrića, nacionalna individualnost širi se na Meksiko, koji nije više Meksiko nego *Nueva España*, dakle Nova Španjolska. Diaz je sudjelovao u pohodu 1519. - 1521. ali je svoju knjigu napisao tek 1555., kad mu je bilo oko šezdeset godina. U to doba on je bio funkcionar u Guatemali. Nastavio je raditi i dotjerivati svoj rukopis sve do 1584. a onda su nakon njegove smrti drugi nastavili doradivati njegov rukopis, tolika je bila njegova važnost. Među onima koji su doradivali rukopis je i njegov sin Francisco, potom nepoznati franjevac Alonso Remón, franjevac Bartolomé de Olmedo. Ovaj rukopis objavljen je u Madridu 1632., a onda je preveden na engleski, francuski, njemački, danski i mađarski do 1904. Meksikanac

⁵ Ivan Pederin, *Das Nibelungenlied als Nationalmythos im Vergleich mit den nationalen Mythen der Serben, Spanier und Portugiesen*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti, (22-23) Vol.32-33(22-23), Zadar, 1995., str. 372-379.

⁶ Služio sam se izdanjem Edición de Miguel León Portillo, Tomo A, Historia 16, Madrid, 1984.

Genaro García otkrio je izvorni rukopis, koji je Diaz bio zadržao, i objavio ga 1982. Diaz je bio sin municipalnoga činovnika - *regidora* i bio je obrazovan, čitao je viteške Amadis-romane, znao je grčki i latinski. Sudjelovao je u Cortésovu pohodu, a onda je živio s jednom pa drugom indijanskom priležnicom, s kojima je imao djecu što znači da je morao biti dobro upoznat s događajima koji su se dogodili u Meksiku. God. 1540. on je došao na španjolski dvor, oženio se sa Teresom Becerra koja mu je rodila devetero djece. Njegovo djelo je zapravo kritika pohvalbenog životopisa koji su napisali Francisco López de Gómara i Gonzalo Hernández de Oviedo.⁷ Ovim djelom Diaz se udaljio od stila učenih povjesničara.⁸

Diaz je opisao spletke i rovarjenja kubanskog guvernera Diega Velásqueza protiv Cortésa, prvi pohod s kojega se Cortés vratio neobavljena posla jer nije imao tumača preko kojih bi se mogao sporazumjeti s Indijancima. Pronašao je dva tumača, Španjolca Julianilla i Mechoreja koji su znali *tabasco*. Bio je to jezik Indijanaca koji su oni naučili jer su godinama kao indijanski zatočnici čamili u nekom indijanskom selu na Kubi. Potom je opisao pohod Juana de Grijalva, sukobe s urođenicima i napokon pohod kojem je na čelu bio Cortés, sada već opći kapetan (*capitán general*) španjolskoga brodovlja. Cortés se iskracao na kopno, ušao u jedno indijansko selo, vidio kumira kojemu su se žrtvovali živi ljudi i žene i savjetovao poglavici (*cacique*) da ga uništi. Cacinque mu je odgovorio da bi on to vrlo rado učinio, ali da se boji kumira koji bi mu se onda osvetio. Međutim, ako on, Cortés, ima hrabrosti da učini tako nerazuman čin, neka ga učini. Cortés je dao razoriti kumira i umjesto njega sagraditi Gospin oltar. Indijanski kumir nije bio voljen kao Krist i Gospodin Staroga zavjeta, bio je nametnuti bog, tlačitelj. On nije bio Bog spor na ljutnju i brz na praštanje čiji je jaram bio blag, kao što je to bio Gospodin, već bog koji je zahtijevao okrutnosti i ljudske žrtve. Cortés je dao razoriti kumira i time je zapravo oslobodio selo ili pleme

⁷ Francisco Hernández de Oviedo, *Historia general y natural de las Indias*, Sevilla, 1535, 9. Vol.; Francisco López de Gómara, *Historia de las Indias, Historia de conquista de México*, Zaragoza, 1552. također José de Acosta, *Historia natural y moral de las Indias*, Sevilla, 1590. (1571. Barcelona, 1591. Sevilla i 1608., 1610. Madrid). Vidi još djelo franjevca Antonija de Herrera y Tordesillas, *Conco libros de la Historia de Portugal y Conquista de las islas Azores en los años de 1582-1583*, Madrid, 1591. Isti, *Historia general de los hechos de los castellanos en las islas y Tierra Firme del Mar Océano*, 1601. On je bio stacioniran u Santiago de Tlatelolco pa je imao na raspolaganju franjevački arhiv i kodekse na jeziku náhuatl. Juan de Torquemada, *Monarquía Indiana* (1615), Lucio Marineo Siculo, nastanio se u Salamanki i napisao *Opus de rebus Hispaniae memorabilibus*, 1530. ecc. Svi ovi spisi su europacentrični.

⁸ Ibid. Miguel León Portillo, *Introducción e Carmelo Sáenz de Santa María*, Bernal Diaz del Castillo: La Historia de su historia, u istom svesku.

tlačenja. Nastavio je svoje putovanje pješice i na konju i tako stigao na dvor cara Moctezume, koji je bio podložan kumiru Tezcatepuca, jednom ktoničkom božanstvu, i Huichilobosu, bogu rata, kojemu su se morali svakog dana žrtvovati ljudi i žene na oltaru koji je sav bio poprskan krvlju. Cortés se predstavio kao kraljev vazal koji je došao da kazni opake i zaštiti potlačene pa je savjetovao Moctezumi da ne žrtvuje više ljude kojima se živima vadilo srce iz grudi, a onda bi se njihovo meso ispeklo ili skuhalo i pojelo. Indijanci su darovali Cortésu osam djevojaka, kćeri raznih cacquea za nj i za njegove časnike. One su odmah pokrštene. Cortés je doznao nešto i o Moctezuminom blagu. Za nj je bogatstvo bilo samo zlato i on je vidio samo zlato. No, shvatio je i politički sustav aztečkog carstva. Moctezumino carstvo nije bilo koherentno centralizirano carstvo, nego sustav plemena koja su Atzeci pokorili i s kojima su vladali preko sustava kumira. Religija aztečkoga carstva bila je zapravo tlačiteljski sustav, a tlačenje se vršilo preko mjesnih božanstava i kumira. Ljudske su se žrtve novačile među pokorenim plemenima. Žrtvovati znači za animista ugovor kojim se kumiru daje dio sebe samoga, to je jedan *do ut des* kojim se osvaja naklonost kumira. No, animist nije sklon žrtvovati sebe sama, više voli žrtvovati svoju djecu, robove, ratne zarobljenike ili životinje, onako kako je žrtvovao biblijski Abraham. Grci su uoči bitke kod Salamine žrtvovali tri Perzijanca.⁹ Žrtve, kao i ljudožderstvo komemoracija su prvobitnog ubojstva.¹⁰ Svako žrtvovanje razumijeva solidarnost prirode između izvršitelja obreda, boga i žrtve same, bilo da je riječ o životinji, biljci ili nekom predmetu koji se uzima kao da je živ. Ideja žrtvovanja nosi u sebi klicu poistovjećivanja sa životinjom, a to poistovjećivanje čak prijeti da se protegne preko čovjeka, sve do božanstva.¹¹ Cortés je od urođenika doznao o divovima koji su u najstarije doba vladali svijetom, ali su ubijeni jer su bili opaki, o proroštvima nekih kumira koji su govorili o bijelim ljudim što će doći s istoka i zavladati Meksikom. Azteci su Španjolcima davali svoje žene želeći se oroditi s njima, jer su Azteci bili pleme vezano krvnim srodstvom.¹² Cortés, koji je sada bio Moctezumin gost, shvatio je politički karakter mek-

⁹ G. van der Leeuw, *La Religion dans son essence et ses manifestations, Phénoménologie de la Religion*, Paris, 1970. Par. 30. str. 343-348.

¹⁰ Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, 1963. str. 133.

¹¹ Klod Levi Stros (Claude Lévi Strauss), *Totemizam danas*, Beograd, 1979. str.10.

¹² *Historija Čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj*, Svezak treći / Knjiga treća, Vadim Jelisejev, Jean Naudou, Gaston Wiet i Philippe Wolff, Velike civilizacije srednjeg vijeka, Drugi dio, Kulturna baština (nastavak) Amerika, Oceanija, Afrika, Zagreb, 1972. str. 190. Naslov izvornika je *Histoire du développement culturel et scientifique de l'Humanité*, vol. III. Les Grandes civilisations du Moyen Age, Unesco, 1969.

sičkog animizma i počeo raspravljati s carem o političkoj teologiji. Ovdje upada u oči razlika uloge judeokršćanskog monoteizma. Židovski, kršćanski i muslimanski monoteizam bile su jednostavne i centralizirane vjere, političko-teološki sustav na čijem se čelu nalazio jedan svemogući Bog, dobar, milosrdan i logičan, koji je međutim tražio bezuvjetnu i bespogovornu pokornost. Bila je to vjera prikladna za stvaranje centraliziranih carstava. I doista, Rimsko Carstvo brzo se obratilo na kršćanstvo. Ove jednobožačke vjere poznavale su zakon koji je istodobno bio politički i ćudoredni zakon, ustav i građanski zakonik. Kršćanski i muslimanski zakon prilagodbe su Mojsijeva zakona. Aztečko carstvo bilo je jedna vrlo složena konfederacija, kojom se upravljalo preko kumira i mjesnih bogova, što je sve skupa tvorilo ugnjetački političko-teološki sustav. Pokorena plemena nisu voljela nametnute kumire, ali su ih se bojali i bojali su se njihove osvete; morala su opskrbljivati aztečka božanstva i njihove gozbe svojim sinovima i kćerima, a postelje aztečke gospode svojim ženama i kćerima. Moctezuma je bio poštovan kao bog, a kraljeva osoba je i inače sveta.¹³ Moctezumi se dolazilo u audijenciju bos i odrpan, nitko ga nije smio pogledati u lice, posjetitelj je morao govoriti oborenih očiju, a nije mu smio okrenuti leđa dok je napuštao dvoranu za audijencije. Animistički političko-teološki sustav bio je vrlo složen i nimalo učinkovit. Država je bila stroj za ugnjetavanje i kažnjavanje svojih podanika, što može podsjetiti na države na istočnom Sredozemlju koje je opisao Herodot. Te su države prema Herodotu bile zapravo kriminalni pothvati. Cortés je došao na dvor s odredom od samo 450 vojnika i nije bio dobrodošao gost, to više što je razarao tamnice i oslobađao sužnje određene da budu žrtvovani i pojedeni, a Azteci su se bojali da će im se kumiri osvetiti zbog ovih svetogrđnih Cortésovih djela. Zbog toga su mu oni često namještali zasjede, koje nisu uspijevale, toliko je njihov političko-teološki sustav bio neučinkovit. Cortés je morao ipak poštovati jedan pedantni dvorski ceremonijal, opisao je sjajne palače i blago. Sve to pokazuje koliko su lako mnogi narodi u ono doba prihvaćali kršćanstvo ili islam, a obraćenja su u pravilu počinjala od kneza. Jednobožačke vjere obećavale su mirnu državu, oslobađanje od strašnog ropstva kumirima i život temeljen na ćudorednosti i strahu od Boga. A taj Bog bio je dobar i milosrdan, a ne okrutan i osvetljiv kao animistički kumiri. Monoteizam je u usporedbi s animizmom bio logičko, jasno političko-teološko uređenje koje je k tome bilo prožeto ćudoredem. No, ovaj susret kršćanstva s animizmom otkriva nam jednu drugu činjenicu - za animista je više negoli za kršćanina prirodni svijet bio

¹³ G. van der Leeuw, op. cit. Par. 13. 4. str. 121.

vezan s natprirodnim i nije poznavao granice. Nešto slično će se naći i kod svetog Augustina pa je u njegovim *Confessiones* Gospodin uvijek nazočan i uvijek spreman pomoći i savjetovati dušu što luta. U Cortésom slučaju opaža se neprestana nazočnost Karla V., bogoslovlje je za nj u prvom redu politički čimbenik, a mnogo manje bogoslovni.

Političko-bogoslovni razgovori Cortésa s Moctezumom nisu uspjeli i car je odgovorio da je kršćanstvo dobra vjera za Španjolce, a oni, Azteci, ostat će odani svojim kumirima. Moglo se to očekivati jer je Moctezuma trebao kumire da održi svoju vlast nad pokorenim plemenima. Oltarima na kojima su se žrtvovali ljudi, bili su prema Cortésovu opisu poprskani ljudskom krvlju, lonci u kojima se kuhalo ljudsko meso zaudarali su, Španjolci su se bojali da i oni ne završe na tim oltarima i u loncima, jer ih je bilo samo 450. Zbog toga se Cortés odlučio na državni udar pa je zarobio Moctezumu i držao ga kao taoca u njegovoj carskoj palači. No Cortés mu je iskazivao sve počasti, u skladu s tadašnjom vojnom etikom. Tako je i Franjo I. pao u zarobljeništvo Karla V., no kao zarobljenik stanovao je u dvorcu. Moctezuma se ipak morao priznati vazalom Karla V. i poslati mu danak s darovima. Čini se da je štovao i Gospu, onako kako je prije štovao kumire. Ovdje se pojavljuje lik Moctezume koji je bio okrutan tlačitelj, no kao Cortésov talac pokazao se kukavicom i bio je veoma zaplašen da će izgubiti vlast i da će biti smiješan u nastojanjima da obnovi svoj poljuljani ugled. Sad se Moctezuma priljubio uz Španjolce jer se bojao da će ga svrgnuti pokorena plemena, a Cortés je tu činjenicu iskoristio da razori kumire i podigne crkvu. No Španjolci su uskoro ipak trebali napustiti Moctezumin dvor i uteći jer se spremala pobuna Azteka, a zavidni Diego Velásquez je spletkario da svrgne Cortésa i na njegovo mjesto imenuje Narvaeza. Cortés je pak sa svoje strane podigao ustanak pokorenih plemena i stavio se ustanku na čelo. Moctezuma nije preživio taj državni udar, čini se da je bio svrgnut, pa je umro ili je ubijen. Cortés je sada na čelu jake indijanske vojske napredovao, vodio je žestoke bitke, koje je Diaz uspoređivao s bitkama Julija Cezara, Pompeja i drugih. Poraz Azteka i raspad njihova carstva sa svoje strane pokazuju neučinkovitost njihova političko-bogoslovnog sustava i nadmoć kršćanstva koje su pokoreni rado primali kao oslobođenje od robovanja okrutnim kumirima.¹⁴ Diaz je bio obrazovan u gramatici i to obrazovanje sada je imalo političku funkciju stvaranja Cortésova životopisnog mita. On prikazuje Cortésa kao hrabrog vojskovođu i viteza koji je osvojio

¹⁴ Aldous Huxley pribivao je 1934. *baile de los conquistadores* kojim su Indijanci slavili pobjede Španjolaca, *The Mexique Bay, A Traveller's Journal*, Penguin, 1955. str. 119.

čitavo kraljevstvo s nemjerljivim blagom. Pobjede i osvojeno blago bili su mjera sjaja njegova životopisnog mita, a taj mit je osnova kulta slave koji se rascvao u XVI. st. i pojma slavnog muža. Cortés je pak sa svoje strane slijedio srednjovjekovne tradicije pa je pisanje putopisa povjerio svom časniku i *amanuensis*, kako je to bio običaj u križarskim ratovima, kad su knezovi povjeravali pisanje svojih pothvata svojim tajnicima. Sam Cortés bio je srednjovjekovni čovjek, hrabri kondotijer, vitez, križar koji se borio za širenje vjere, vjerni vazal svojega kralja, vođa nevjerovatnih sposobnosti. Tada su se proširile vijest da su urođenici htjeli razoriti Gospin oltar, ali nisu mogli zbog čuda što se dogodilo; takva čuda spadaju u križarski putopis, sami križari uvijek su očekivali čuda. Opis bitaka isti je kao u križara.¹⁵ Španjolci pobjeđuju ne zbog svog oružja, a ni zato što im je prilazilo sve više urođenika, nego zato što im je pomogao Krist čije su ime zazivali u bitkama. Nečuvena Cortésova slava i nemjerljiva bogatstva koja je osvojio ostavili su pečat u njegovom stoljeću, a od ovog pothvata - *hazaña* počinje kastilijanski nacionalizam koji se razvijao, kako se to vidi u djelima Miguela de Unamuna, i to u njegovu komentaru don Quijotea, pa u *En torno al casticismo*. Diazovo djelo, sve ako je i bilo sakaćeno, temeljni je povijesni izvor za poznavanje osvajanja Meksika, ali i književno djelo, jer se Diaz latio čisto književnih sredstava obraćajući se izravno čitatelju u opisu nevolja i života među urođenicima koji su ih svakog dana nastojali ubiti i pojesti. Opisujući bitke, on je opisivao stanje duše kod Španjolaca obraćajući se izravno čitatelju, slično kao i Cervantes u uvodu svojega *Don Quijotea: Miren los curiosos lectores en lo que andaban nuestras vidas, tratando de nos matar cada día y comer nuestras carnes...* (p. 371) i poslije: *Y porque ya estoy harto de escribir batallas, y más cansado y herido estaba de me hallar en ellas, y a los lectores les parecerá prolijidad recitarlas tantas veces...* (p. 97 del Tomo B). Njegovo djelo, međutim, kao i Cortésova pisma nadvisila su njega samoga; toliko je važan bio događaj koji se u njima opisivao. Događaj je bio važan za državu pa su ljudi s državnim ovlaštenjem izbacivali ulomke, a druge dodavali te je pisac sam sve više postajao žrtvom ljudi koji su sakatili njegovo djelo. Nedavno otkriveni rukopis koji je izdan kritički sad nas dovodi u priliku da razmotrimo Cortésov životopisni mit: on se sada pojavljuje ne samo kao hrabar vitez i vođa nego i kao spretni političar i misionar koji je, prema Diazu, velikodušno i milostivo postupao sa zarobljenim knezovima. Odbio je prijedlog da podvrgne zarobljenog cara i

¹⁵ Vidi tekstove u *Die Krezzüge in Augenzeugenberichten. Herausgegeben und eingeleitet von Régine Pernoud Deutsch von Dr. Hagen Thürnau, München, 1971.*

Moctezumina nasljednika Guademuza mučenjima kako bi mu otkrio gdje je skriveno njegovo blago. Zarobljeni kralj, rekao je Cortés, nikada se ne podvrgava mučenjima. To skriveno blago bilo je polazište za glasine da je Cortés pljačkaš i razbojnik, a vijesti su se širile u okviru *leyenda negra* kojom su zavidni dvorovi u Parizu i Londonu ocrnjivali Španjolsku.¹⁶ Diazovo djelo pokazuje da je Cortés bio revolucionar koji je podigao protuanimističku revoluciju i oslobodilački rat pokorenih plemena koja su stenjala pod tlačenjem kumira. No ta se revolucija ipak dosta razlikovala od vjere prvih kršćana, koji su duhovno obnovili poganski Rim, ali nikad nisu pribjegli nasilju, nego su trpjeli mučeništvo za vjeru.

Osvajanje Meksika bio je događaj koji je uzbudio Europu i koji je izmijenio tijek povijesti, a imao je i vrlo širokog odjeka. Engleska špijunaža odmah se potrudila da o tome dozna što više, premda je Španjolska na svaki način nastojala sačuvati svoje državne tajne i prilike u kojima se nalazio Meksiko. Jedan engleski trgovac, čije je ime ostalo tajno, napravio je više poslovnih putovanja u Španjolsku, gdje je upoznao jednog starog vojnika koji je sudjelovao u Cortésovu pohodu i u drugim pohodima u Srednjoj Americi. Njegovo izvješće o razgovorima s tim starim vojnikom tiskano je poslije u Londonu.¹⁷ Već u *Dedicatory* spominje se Cortés kao čovjek koji je zaslužio besmrtnu slavu osvajanjem Meksika. U uvodu, *To the Reader*, spominje kao najveću Cortésovu zaslugu početak obraćenja Indijanaca koji su se klanjali opakim kumirima *and wicked Mamon*, pa su im čak žrtvovali žive ljude. Animizam nije bio nedavno otkriće, bio je to onaj isti animizam kojemu se suprotstavljao Stari zavjet. Ova knjiga, koja je prvobitno bila pridržana za uporabu engleske špijunaže, sad se obraćala tiskom širokom čitateljstvu sa željom da ostvari zaradu od prodaje; toliko se naime već bilo proširilo čitateljstvo što je dotad bilo zainteresirano za lijepu fikcionalnu književnost. Ova knjiga je zapravo Cortésov životopis, u kojemu se najviše prostora posvećuje njegovim osvajanjima. Knjiga počinje kao i svi onovremeni životopisi¹⁸, opisom njegove roditeljske kuće kao otmjene i časne, što

¹⁶ O *leyenda negra* vidi, Hans Rheinfelder, *Ignacije Loyola i Martin Luther u današnjoj Njemačkoj*, preveo Ivan Lazarović (Pederin, Lazarović je pseudonim prevoditelja), Crkva u svijetu, br. 6 (1967.), str. 44-54.

¹⁷ Pleasant Historie of the Conquest of the West India now called new Spayne, Achieved by the worthy Prince Hernando Cortes Marques of the walley of Huaxacac most delectable to reade; Translated out of the Spanish tongue, by T. N. anno 1578. Imprinted at London by Henry Bynneman.

¹⁸ Ivan Pederin, *Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci*, Croatica Christiana Periodica, 12(1988) №. 22. str. 87-131. Isti, *Il biografismo dell'Istria e della Dalmazia nella prima meta dell'Ottocento*, u: *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815. al 1848.* a cura di Giorgio Padoan, Ravenna, 1993. str. 75-124.

ga je kvalificiralo za velika djela koja će poslije izvršiti. Onda pisac opisuje njegovo djetinjstvo i mladost, njegov studij u Salamanki, gdje je Cortés završio studij s počastima kao pravi vitez. I antički životopis, kao primjerice Plutarhov, često je pratio junaka na njegovim putovanjima i tako se slijevao s putopisom. Opis Cortésova djetinjstva i mladosti služi da bi se stvorio njegov slavni i svečani lik predodređen za velika djela. U stvarnosti Cortés nije bio dobar student i brzo je otišao sa sveučilišta. Onda autor slijedi Cortésa koji je stupio u vojsku; služio je u Napulju, ali se zbog svoje velike želje za zlatom ukrcao na brod za Ameriku kad mu je bilo 19 godina, što su sve bile istinite okolnosti. Opisao je njegovu ljubavnu pustolovinu na Kubi s Cathelinom Xuarez, koja ga je kompromitirala i dala uhititi jer se nije htio oženiti njome, opisao je njegova trvenja s Velásquezom, uspon do općeg kapetana, spletke zavidnoga kubanskog guvernera, koji ga je nastojao uhititi. Funkcija ovog uvoda je stvoriti napetost i zaplet i na taj način raspoloženje za velike događaje koji će uslijediti. Tako pisac nastavlja s opisom pojedinosti pohoda, hrane koja se nosila i sl. Autor nastavlja s govorom koji je Cortés održao svojim vojnicima željan slave i pun nade u Božju pomoć, uvjeren da Krist voli Španjolce gotovo kao da su izabrani narod. Sad vojnici slijede snažnu Cortésovu ličnost vođe, oni pljačkaju Indijance, ali im Cortés uzima što su opljačkali i vraća Indijancima. Sve to sačinja Cortésovu ličnost kao kreposnu. Cortés osvaja i simpatije Indijanaca tako što razara kumire, ukida ljudske žrtve i poziva na štovanje Krista. Indijanci štiju Krista rado i ničim se ne suprotstavljaju Cortésu. Pripovijedanje sada postaje naivnim - vrlo je lako obnoviti ovaj ishitreni i izopačeni svijet. Cortés nastavlja svoje putovanje i susreće gole ljude koji pokrivaju samo spolovilo. Onda oslobađa ljude koji su trebali biti žrtvovani. Njih su držali zatvorenima i tovali kako bi ih žrtvovali i poslije pojeli. Malo-pomalo Cortés postaje lik naličan lutajućem vitez u koji obilazi svijetom da ispravi nepravde, zaštiti udovice i siročad. Potreba za žrtvovanjem javlja se zapravo kao posljedica unutarnjih napetosti i agresija u krilu zajednice. Čitava zajednica štiti žrtvu svojim vlastitim nasiljem i odvraća nasilje od sebe prema vanjskim žrvama. Žrtva obnavlja sklad unutar zajednice, a ljudska žrtva je nasilje koje se ne kažnjava osvetom.¹⁹ On je opisao *Acusamil*, mjesto kamo idu hodočasnici, i tamo je vidio oboružane Indijance spremne za napad. Cortés je napravio znak mira i napada nije bilo. Poslije se opisuju prvi sukobi s Indijancima, u kojima Cortés pokazuje veliku hrabrost, a Indijanci koji ga vide na konju misle da je kentaur. Onda se opisuje Cortés koji se preko svojega

¹⁹ René Girard, *La Violence et le Sacré*, Paris, 1972. str. 9, 18, 19, 26.

tumača raspituje o rudnicima zlata, pa Cvijetna nedjelja, te kako Cortés tumači Indijancima da je Karlo V. kršćanski car kojemu se pokoravaju svi kraljevi. Indijanci su odmah razorili svoje kumire, ali su vjerovali da Španjolci boluju od neke bolesti koja se može liječiti jedino zlatom. Onda je konkvistador krenuo na dvor *Mutezume* (tako stoji u izvoru) da se s njim sretne i da od njega dozna mjesto gdje je sakriveno aztečko blago. Zlato nije metafora škrtosti oslonjena na kršćanski kult siromaštva što potječe iz Isusove prisposode o bogatu mladiću koji nije imao snage da proda svoje bogatstvo, podijeli ga siromasima i slijedi Isusa (Luka 18,18-30). Blago i bogatstvo ukras su koji Cortésu daje gotovo nadzemaljski stupanj. Onda autor slijedi konkvistadora koji posreduje u neslozi Indijanaca, imenuje državno vijeće, koje zemljom upravlja dobro i liberalno, Cortés je pravedan i plemenit, daje Indijancima audijencije kao dobar i pobožan kršćanski knez, a Indijanci mu se obraćaju s povjerenjem i poštovanjem. S druge strane, Mutezuma se prikazuje kao nepravedan i opak knez kojega Cortés spašava od gnjeva njegovih podanika. Slijedi pobuna poglavica i Cortésovih vojnika koju je nadahnuo Velásquez; Cortés pali brodove da spriječi svoje ljude da ga napuste i vrate se na Kubu i širi svoju vlast, ali ne oružjem, nego pregovorima s *cacique* koji se prema njemu odnose slično kao europski vazali što se kolebaju između vjernosti senioru i službe drugom senioru. Sada se Cortés pokazuje spretnim političarem u pregovorima, a istodobno i hrabrim vojskovođom koji se sukobljava s Mutezuminim vojskama, a potom hvata i raskrinkava protivničke uhode.

Ovaj životopis i putopis stvorio je od Cortésa mit kneza kojeg krase vrline što su više političke negoli kršćanske. To je pravedan, učen, hrabar knez, hrabar sa sabljom u ruci, a mudar u pregovorima i napokon slavan i bogat. To je životopisni mit karakterističan za XVI. st., kao što je mit svetoga Frane Asiškoga karakterističan za XIII. st. Životopisni mit konkvistadora stvorio je životopisni lik koji je poprimao različit izgled zavisno od perspektive iz koje se gledao. Sam Cortés bio je u svojim pismima Karlu V. vazal pun poštovanja, nimalo častohlepan, koji je svoju pohlepu za zlatom sakrio, a isto tako je sakrio i moguće zloporabe u očuvanju svoje vlasti i položaja. Diaz je napisao svoj putopis, koji je mnogo i dugo dotjeravao, da bi obnovio istinu o tom pohodu i da bi istakao svoju ličnost jer je on sam u pohodu sudjelovao.²⁰ Ovaj pothvat je uzbudio Europu, a njegov putopis blizak je političkim memoarima koji stavljaju pisca u položaj junaka što sudjeluje uvijek u velikim povijesnim događajima pa se u

²⁰ Ovi rukopisi objavljeni su u izdanju *Cronicas indigenas. Visión de los vencidos*, Edición de Miguel León Portilla, Historia 16, Madrid, 1985. (prvo izdanje 1959.)

memoarima ništa ne kaže o svakidašnjici jer bi to dovelo pisca u položaj blizak čitatelju. Iz toga slijedi krivotvorenje povijesti.²¹ Na poslijetku, anonimni pisac engleskog izvješća kompilirao je podatke engleske špijunaže i napisao životopis kombiniran s putopisom, iako on nikad nije poduzeo to putovanje i nije sudjelovao u događajima što se u njemu opisuju. Takvi putopisi pisali su se u svim vremenima. Knjiga je izdana u doba kad su obavještajna izvješća već izgubila svoju stratešku važnost. Autor je želio zabaviti čitatelja i zaraditi novac od prodaje knjige te je od Cortésa napravio junaka stoljeća. U toj knjizi ništa se ne čita o englesko-španjolskom suparništvu na morima, dapače, pisac poštuje Španjolsku, svjestan činjenice da je ona velika sila.

I Azteci su opisali ove činjenice po preporuci franjevca Bernardina de Sahagúna u Tláteolca, na jeziku nahuatl ideogramima. Rukopis se danas čuva u Nacionalnoj biblioteci u Parizu (Ms. 22). O ovom izvješću znamo još za firentinski kodeks, Lienzo di Tlaxale iz sredine XVI. st., rukopis 1576. kodeksa iz Aubina. Kodeks Ramírez isusovca Juan de Tovar koji je slušao mnoge urođenike što su doživjeli Cortésov pohod. Urođenici su opisali ono što se zbivalo prije dolaska Španjolaca. To su bila brojna pretkazanja i slutnje, nebom se širila vatra, u šumama su bjesnjeli požari, noću se čuo glas žena koje su oplakivale svoju djecu, rađale su se nakaze - djeca s dvije glave itd. Astrolog Motechuhzomini pretkazivao je brojne nesreće, znakovito je bilo i vladanje ptica. Sve to otkriva nam mentalitet animista. Za judeo-kršćanina čovjek je kruna stvaranja i gospodar Zemlje, a gospodarom Zemlje imenovao ga je Gospodin u Genezi. Samo čovjek je Božje dijete i samo čovjek ima besmrtnu dušu, životinje je nemaju, hridi, rijeke, jezera itd. nisu živa bića. Za animista priroda živi i napučena je prirodnim i natprirodnim silama, koje prebivaju u izvorima, jezerima itd., i posjeduju um koji nadmašuje ljudski um, pa čovjek može otkriti budućnost ako ostvari odnos s tim silama.²² Čovjek nije kruna stvaranja, nego je počesto inferioran životinjama. Poganska Grčka i Rim također su poznavali brojne načine kako pretkazati budućnost. To su bila proroštva u Delfima, astrološko praznovjerje i sl. U Svetom pismu rijetko se pretkazuje budućnost, a ako se pretkazuje, onda se to događa voljom Božjom ili u okviru Objave. Tako se Bog objavio Abrahamu i Jakovu. Josipa su zavidna braća prodala u roblje jer im je pripovjedio jedan proročanski san,

²¹ André Maurois, *Aspects de la biographie*, Paris, 1928. str. 137-138.

²² *Die Religionen der Erde, ihr Wesen und ihre Geschichte*, begründet von Carl Clemen, erster Band, die Prähistorische Religion, Die Religion der Naturvölker, Babylon - Ägypten - China - Indien - Iran, München, 1969.; *Die Religion der Naturvölker*, Von Carl Clemen. Bearbeitet von Gustav Mensching, str. 30-32.

Josip je poslije protumačio faraonu njegov san, Samuel se začas vratio s onoga svijeta da priopći Saulu da je izgubio Božju Milost, proročki san se čita u Knjizi o Esteri, ali, sve u svemu, u Svetom pismu ima malo pretkazanja budućnosti, a i kršćanstvo je uvijek bilo oprezno kad se radilo o proročanstvima i pretkazanjima jer je smatralo da je budućnost podložna volji Božjoj i Providnosti, a na volju Božju ne možemo utjecati drukčije negoli molitvom, zavjetima, žrtvama i dobrim djelima. Azteci su smatrali da su Španjolci došli s neba pa su im se nastojali suprotstaviti čaranjima; nisu prihvatili Cortésov izazov da odmjere snage na turniru, ali je Motecuzoma (tako se čita u ovom izvoru) naložio da se žrtvuje još više ljudi jer je s tim žrtvama nastojao udobrovoljiti kumira Quetzalcohuatl. Cortés je dao porušiti kumire i time osvojio simpatije plemena Tlaxala, u kojima je našao i saveznike protiv Azteka. Aztečka država bila je država koja je tlačila i progonila svoje podanike. Ove kronike opisale su Španjolce kao pohlepne na zlato i pljačkaše koji su se međusobno svađali, nastojeći prigrabiti što više opljačkanog zlata. Azteci su se okupili na nekoj vjerskoj svečanosti i prinijeli žrtve kumiru, ali su ih Španjolci napali i sve pobili. U Aubinskom kodeksu opisuje se kako su Azteci zarobili pet Španjolaca, žrtvovali ih i nabili njihove glave na kolac zajedno s glavama četiriju konja. Bilo je očito da konj za njih nije bio nerazumna životinja, nego životinja ravna čovjeku pa su konji u ovom slučaju kažnjeni zajedno s ljudima. Žrtva znači solidarnost prirode onoga koji žrtvuje, božanstva i žrtve, bila ona životinja, biljka ili čovjek. Žrtva uvijek znači identifikaciju sa žrtvenom životinjom, u ovom slučaju s konjem, a ta identifikacija prenosi se na čovjeka i na božanstvo. Za Azteke je postojalo krvno srodstvo između bogova, životinja, žrtava i neba kojim se širila vatra.²³ Bilo je očito da je osvajanje Meksika bilo suprotstavljanje kršćanstva animizmu, a animizam možda i nije bio prolazna pojava izgubljena u povijesti i pobijedena križem, nego stalna orijentacija ljudskog duha koju je Mircea Eliade otkrio i u sadašnjosti. Cortés je pobijedio animizam, no on je bio srednjovjekovna duša, križar uvjeren da se vjera može širiti mačem. Zaboravio je opomenu koju je Isus uputio apostolu Petru kad je ovaj povukao mač da ga obrani. Pa ipak, malo se čita o misionarskim djelatnostima nakon osvajanja Meksika. Cortés je dao pokrstiti urođenike, ali se ništa ne zna o širenju katekizma među Indijancima, ne doznaje se o misionarima koji bi naučili jezik Indijanaca da ih podučavaju u vjeri.²⁴

²³ Klod Levi Stros, *Totemizam danas*, Beograd, 1979. str. 10, 42.

²⁴ Jorge Juan y Antonio de Ulloa, *Noticias secretas de America*, Edición fascimular de la publicada por David Barry, London, 1826. Parte I. Sobre el estado militar y politico de las Costas del Mar Pacifico (...) escritas segun las instrucciones del

Sami Azteci bili su barbarsko pleme koje je osvojilo carstvo Tolteka i 1325. osnovalo grad Tenochtlan na otočiću used jezera. U tom gradu je u času dolaska Španjolaca živjelo oko 30.000 ljudi. Istaknuti državnik bio je Tlacaétl, carev savjetnik koji je proveo političke, vjerske i gospodarske reforme. Dobro je poznao duhovno naslijeđe Tolteka. Aztečko carstvo širilo se sve više jer su Azteci trebali sve više ljudi koje će žrtvovati, a smatrali su da krv tih žrtava daje snagu Suncu. Tako je aztečko carstvo obseglo sve zemlje od Rio Grande na sjeveru do Gvatemale, a možda i Paname, na jugu, ali je izazvalo mržnju pokorenih protiv aztečkih pobjednika i tlačitelja. Azteci su međutim ostvarili podaništvo Tolteka tako što su se s njima orodili. Oni su toltečkom kralju Acamaparichtliju dovodili aztečke žene da im napravi djecu. Ta djeca činila su klasu *pipitlin*, koja je dobila poseban odgoj, morali su naučiti kako se čitaju, pišu i tumače kodeksi, steći znanja iz astrologije, bogoslovlja i poznavati toltečku kulturu. Iz staleža pipitlin novačili su se generali, prvosvećenici i činovnici. Odgoj pučana i njihova vjera bili su drukčiji. Pučani su štovali boga rata Huizelopochtli, dok su Azteci štovali vrhovne bogove, Tloque-Nahuaquea i Ipalnemohuani koji su davali život, Mayoatzina, koji je stvorio sebe sama i koji je istodobno bio muškarac i žena, a zvao se još i Ometecuhtli pa Omocihuatl. Rat je za Azteke bio kulturna manifestacija i objavljivao se tako da bi se neprijatelju poslao štit. Njihove vojne jedinice imale su odrede od po 210 ljudi, a onda odrede od po 400 ljudi.²⁵

Lik Cortésa u ovim je djelima taman. Ugledni švicarski pisac Max Frisch opisao ga je kao lopova koji je pokrao svojega pretpostavljenog na Kubi, poslije je pobjegao iz tamnice kamo je bačen jer je prevario neku djevojku, a onda je otišao u Meksiko, gdje je smijenio i opljačkao cara Montezumu (ovako piše Frisch). Montezuma je bio tolerantan državnik, spreman dati danak neukom Karlu V., bio je mudar i pravedan car dobro uređenog carstva, u kojemu su vladali pravednost i mir.²⁶ Frisch nije objasnio kako je odred pustolova (Frisch piše 350 vojnika i 13 konja) mogao pobijediti jedno čitavo carstvo.

Excelentísimo señor Marques de la Ensenada primer secretario de estado y presentadas en informe secreto a S.M.C. el señor don Fernando VI. Tu se čita da su u Peruu svećenici uvijek bili Španjolci, koji nisu znali jezik urođenika i čitav katekizam svodio se na to da bi Indijanci naučili napamet nekoliko molitava.

²⁵ M. León-Portilla, *Cronicas indigenas*, Apendice.

²⁶ *Orchideen und Aasgeier. Ein Reisealbum aus Mexico*, Oktober/November 1951. u: Max Frisch, *gesammelte Werke in zeitlicher Folge*, Sechs Bände, Herausgegeben von Hans Meyer unter Mitwirkung von Walter Schmitz, Frankfurt am Main (Surkamp Verlag) 1976. Dritter Band, str.197-200.

Iz ovih putopisa nastao je nadmoćan, ali osporavan životopisni mit, koji mi tijekom ovih istraživanja nismo rekonstruirali, ali smo utvrdili da je putopis bio medij prikladan za stvaranje osporavanih životopisnih mitova koji se vide uvijek iz druge perspektive. Pripovijedanje iz različitih perspektiva stilski je postupak suvremenog romana i naći će se kod Williama Faulknera, pa npr. u romanu Günthera Grassa, *Die Blechtrommel (Limeni bubanj)* gdje pripovijedanje teče sad iz ograničene perspektive Oskara Mazeratha, koji pripovijeda iz duševne bolnice, pa onda iz autorove perspektive, a sve skupa teče prema čitatelju. Utvrdili smo da se u ovim putopisima ostvaruje ponovljena polemika kršćanstva s animizmom, što je osnovno pitanje širenja kršćanstva. Važno je to i u naše doba, kad materijalizam i ateizam poprimaju oblike koji Mircea Eliadea i Claudea Lévi Straussa jako podsjećaju na animizam. Pa ipak, putopis *conquiste* i otkrića vidi u prvom redu čovjeka, a tek onda zemlje i njihovo bogatstvo sirovinama, prostore za kolonizaciju i obrađivanje zemlje, kako će se to vidjeti u putopisima XVII. i XVIII. st. Putopis *conquiste* i otkrića postavio je pitanje što je to čovjek animist - čovjek ili životinja.

Otkrića i osvajanja raspalila su polemike u krugovima pravnika i svećenika u Španjolskoj pa su dali povoda dominikancu Bartoloméu de las Casas da napiše svoju *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*.²⁷ Polazište katoličkih kraljeva bilo je srednjovjekovno naučavanje i slika Indije pa bula pape Aleksandra VI. *Inter Caetera* i *Eximie devotionis* koji je Španjolskoj dao otkrivene zemlje. Za konkvistadore Indijanci su bili prije svega radna snaga u rudnicima, ali se s tim nije složila kraljica Isabel koja nije željela da se Indijanci na taj način potlače. Španjolski guverneri dobili su zapravo *encomiendu*, a to je bilo ovlaštenje naplate poreza koji su se davali aztečkim knezovima, a onda knezovima Inka. Urođenici su poreze mogli platiti u novcu ili u tlaki. No, urođenici nisu htjeli raditi čak ni ako bi za to dobili plaću u gotovini.

Tako je počela polemika između pravnika aristoteličara Ginésa de Sepúlvede, Palacija Rubiosa, Solórzana Pereire i Gregorija Lópeza koji su smatrali da su Indijanci divljaci podložni vrlo niskim nagonima i glupi, pa se zbog toga moraju podložiti ljudima nadmoćnog uma. Njima su se suprotstavljali bogoslovi i misionari - Bartolomé Carranza de Miranda, Domingo Soto, Francisco de Vitoria, Bartolomé de las Casas, koji su smatrali da Isus nije papi i Crkvi dao

²⁷ Sevilla, 1552., pa osobito američka izdanja Buenos Aires 1924., u Biblioteca Argentina de Libros raros Americanos, Meksiko 1945. Biblioteca enciclopedia popular, pa opet u Meksiku 1865. Biblioteca Americana. Ja sam se služio izdanjem u Barceloni 1979. s prologom Olge Camps.

svjetovnu vlast, a da se duhovna vlast Crkve ne proteže na nekršćane, a na njih se ne proteže ni vlast kršćanskog cara, i da Indijance ne valja prisilno obraćati.

Las Casas je posvećen za biskupa u Chiapas 1544.²⁸ pa se zauzimao za Indijance u svojoj *Brevisima relación de la destrucción de las Indias*. U tom djelu on je opisao Indijance kao blage, slabe, ponizne, nesposobne za naporni rad u rudnicima i spremne na pokrštavanje, a Španjolce kao okrutne, pohlepne na novac. Indijanci nisu kršćanima učinili nikad ništa na žao, ali su bili žrtve nečuvenih okrutnosti Španjolaca, koji su silovali njihove žene, ubijali im djecu, umatali ljude u slamu da ih potom zapale. Ako su se Indijanci i pobunili protiv Španjolaca, to je s njihove strane bio pravedni rat. Španjolci su tjerali žene s malom djecom da rade na poljima, one su gubile mlijeko i njihova djeca su umirala od gladi, oni su mučili ljude i žene, čak i trudnice, da im dadu zlata; uvijek su tražili zlata i samo zlata, kao opaki biblijski kralj Jeroboam. Indijanci zovu Španjolce *yeres*, što na njihovom jeziku znači đavao. Španjolci krše božanske zakone i prije svega zakon ljubavi prema bližnjemu. U Peruu oni vezuju Indijance okovima i tjeraju ih da onako okovani nose terete. Ako koji to ne može podnijeti, odsijeku mu glavu da ne bi morali otvoriti okove, a njegov teret razdijele na ostale. Među useljenicima osobito su pohlepni na novac Nijemci. Peruanski car Atabalipa (tako stoji u izvorniku) dao je Španjalcima sve svoje blago, a oni su ga uhitili i živa spalili. Španjolci su se zabavljali loveći Indijance kao životinje i hranili su svoje pse mesom ubijenih Indijanaca.

Bartolomé de las Casas otišao je prvi put u Ameriku 1498. s ocem koji je sudjelovao u Kolumbovom otkriću, a onda je odlazio u Ameriku 1502., i 1510. Godine 1510. se je zaredio. Uočio je važno pitanje koje se pojavilo u Americi - ropstvo i ropски rad. Trgovina robovima počela je krajem XV. st. u Sevilli, a već 1506. Portugalci su prodavali afričke robove u Americi. Las Casas je zaštićivao Indijance kod vlasti i kod kubanskog guvernera Diega Velásqueza, čiji je bio prijatelj, i govorio da su oni slabi i da ne mogu izdržati teški rad. Nato je kralj Fernando V. počeo slati snažnije crne robove iz Afrike u Ameriku, pa su mnogi dvorani dobili povlasticu da trguju s robovima. Neki su savjetovali kralju da Afrikancima podijeli zemlje, ali se tome suprotstavio Lope de Conchillos, koji je izrabljivao rad indijanskih robova. Las Casas je savjetovao da se u Ameriku pošalju redovnici i imao je uspjeha kod darienskog biskupa Juan de Quevedoa, koji je štutio Indijance, ali je ipak vjerovao da su oni po svojoj prirodi robovi. Las Casas je putovao u Ameriku 1520. i 1533. kao misionar jer je

²⁸ Ibid. Olga Camps.

smatrao da je kršćanstvo vjera za sve ljude, a i papa Pavao III. izdao je bulu o Americi u prilog pokršćavanja Indijanaca i protiv njihovog izrabljivanja i izrabljivanja njihova rada. Stoga je Las Casas otišao po šesti put u Ameriku 1537. i zahtijevao da se kazne oni koji su nad Indijancima počinili zločine. Onda je otišao u Ameriku kao biskup Chiapasa 1544. i tražio od vlasnika robova da oslobode svoje robove obećavajući im oprost grijeha. Suprotstavljao se nasilnom pokršćavanju Indijanaca i upozoravao da Indijance valja smatrati carevim podanicima, ali samo ako su kršćani. Uspio je, pa je Karlo V. ukinuo ropstvo i ograničio encomiende.

Putopis otkrića i osvajanja pobudio je mnogo zanimanja kod svećenika, dvorana, ali nije imao neposredna utjecaja na lijepu književnost. Ugledno djelo toga doba *Orlando furioso* Lodovica Ariosta, pa Don Quijote Miguela de Cervantesa Saavedre i njegove *Novelas Ejemplars*, imaju odnosa prema putopisu, ali Ariostovi vitezovi koji neprestano mijenjaju mjesto boravka i putuju žive u svijetu stvorenom grčkim putopisom, a proučavanje grčke književnosti značajno je za XVI. st. Don Quijote se neprestano nalazi na putu, a isto vrijedi i za mnoge od *Novellas ejemplares*, gdje primjerice, neka djevojka putuje brodom, brod zarobe gusari, odvedu je u Carigrad, u saraj, gdje susreće svojega zaručnika koji je također negdje bio zarobljen i s njim bježi i sl. Taj okvir i karakter novela ima životopisnu pozadinu, jer je Cervantes bio dopao turskog zarobljeništva. No tu djeluje i književna tradicija aleksandrijskog romana, u kojemu se junaci neprestano nalaze na putu i idu od jedne pustolovine u drugu. Putopis otkrića i osvajanja, međutim, zasad nije djelovao na lijepu književnost, koja je ostala oslonjena na grčku i vitešku književnu tradiciju.

THE TAVEL BOOK OF THE SPANISH CONQUISTA, THE ENGLISH ESPIONAGE AND THEIR RELATIONSHIP TO POLITICAL ANIMISM

Summary

This article is a review and analysis of the travel book which emerged out of the Spanish conquest of Mexico. Cortés is ranged in modern historiography as a robber owing to Voltaire. This analysis, which included also the report of English espionage reveals him as a gifted politician, administrator, soldier of venture and also as a missionary because he discussed questions of faith with the Emperor Moctezuma. Theology was however for him a political factum. This analysis reveals also that he was hailed by most of the conquered Indian tribes straitjacketed under the merciless rules of immolation of humans and their willingly converted to Christian religion.